

INFORMACE O DĚJINÁCH ARCHIVU AKADEMIE VĚD ČR

Archiv Akademie věd České republiky, spojený s existencí přední české vědecké instituce, má historicky hluboké kořeny. Sahají ke vzniku prvních vědeckých organizací mimouniversitního akademického typu na českém území. Dnešní Akademie věd ČR navázala na Československou akademii věd (1952–1992, dále též ČSAV) a tím i na činnost jejích předchůdců: Královské české společnosti nauk (1784–1952, KČSN), České akademie věd a umění (1890–1952, ČAVU), v oblasti zahraničních styků Československé národní rady badatelské (1924–1952, ČSNRB) či pro technické vědy Masarykovy akademie práce (1920–1952, MAP). A stejně tak Archiv AV ČR nejen volně pokračoval v činnosti svých předchůdců v rámci vývoje vědecké organizace, ale absorboval i dokumenty vzešlé z jejich činnosti a shromažďované v jejich fondech.

VZNIK ARCHIVU A PRVNÍ OBDOBÍ JEHO ČINNOSTI (1953–1968)

Archiv ČSAV byl zřízen usneseními užšího výboru Vládní komise pro vybudování Akademie věd č. 21 z 3. 11. 1952 a I. zasedání presidia ČSAV 5. 12. 1952; činnost zahájil 1. ledna 1953. Jeho vedoucím – externím – byl jmenován Václav Vojtíšek (1883–1974). Nově vzniklý archiv byl založen jako instituce veřejná, vládním nařízením ze 7. května 1954 organizačně zařazená do jednotné soustavy československého archivnictví. R. 1956 se Archiv ČSAV stal tzv. archivem zvláštním, v roce 1974 pak podle archivního zákona tzv. archivem zvláštního významu.

Umístění archivu bylo částečně vyřešeno na podzim 1953 přidělením několika místností v Colloredo-Mansfeldském paláci.

K jeho hlavním úkolům samozřejmě patřilo, obdobně jako u jiných archivů, cíleně shromažďovat a zpracovávat archiválie ze svého vymezeného okruhu. Šlo o materiál z činnosti bývalých vědeckých společností a spolků a posléze i Československé akademie věd (od r. 1952) a všech jejích organizačních složek, ústavů a pod., jakož i o písemné pozůstalosti našich předních vědců. Archiv od počátku plnil i samostatné vědecké úkoly, orientované především na dějiny vědeckých institucí, dějiny české vědy celkově, archivistiku a soupis a studium rukopisů.

Prvními a nejdůležitějšími fondy, které Archiv ČSAV spravoval, byly již uvedené písemnosti KČSN, ČAVU, MAP a ČSNRB. Po nich následovaly neméně významné spisovny likvidovaného Národohospodářského ústavu při ČAVU (1907) a Ústředí vědeckých pracovníků (1949). Poté již začaly přibývat první materiály z produkce ČSAV. Vedle toho se doplňovaly materiály starších vědeckých spolků a společností a byla zahájena aktivní akvizice písemných pozůstalostí předních českých vědců.

Kromě přejímání archivních fondů založil Archiv ČSAV fotografické sbírky, umělecké sbírky a několik umělých, soustavně doplňovaných dokumentačních sbírek.

V roce 1962 vyšel první průvodce po fondech Archivu ČSAV, který tehdy podchycoval a popisoval 48 fondů a sbírek.

Pro vlastní potřeby i pro potřeby badatelů byla založena knihovna, která kromě základních pomůcek – slovníků, bibliografií, příruček a pod. – začala shromažďovat i časopisy a monografické práce vážící se k archivistice, pomocným vědám historickým (zejména ke kodikologii), k českým dějinám a k dějinám české i světové vědy. Kromě toho od počátku své činnosti archiv přejímal knihy a časopisy vydávané Nakladatelstvím ČSAV (později Academia) a posléze obdobně i nakladatelstvím Veda z produkce Slovenské akademie věd; tyto publikace byly ukládány do tzv. konzervačního, tj. archivního fondu (uzavřen byl v r. 1993).

Součástí činnosti Archivu ČSAV se stala i Komise pro soupis a studium rukopisů, zpočátku komise presidiální, později (od 1. ledna 1955 rozhodnutím presidia ČSAV z 26. května 1954) součást archivu. Jejím hlavním úkolem bylo provádět a koordinovat výzkum a soupis rukopisů literární povahy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a zahraničních rukopisných bohemik. Předsedy Komise se postupně stali Václav Vojtíšek (1954–1968), Václav Vaněček (1968–1985), Luboš Nový (1985–1990 – Komise se ovšem v tomto období nescházela), Zdeněk Šolle (1990–1991), Alena Míšková (1992–1993), Jiří Kejř (1993–1996) a Ivan Hlaváček (1996–dosud).

Od 1. ledna 1966 bylo rozhodnuto o interním postavení archivu v rámci Akademie. Otázka, zda bude existovat jeden ústřední archiv ČSAV, či budou-li vedle něho i archivy jednotlivých složek ČSAV, se vyřešila příklonem k první variantě. Tato skutečnost našla vyjádření i v novém názvu pracoviště – Ústřední archiv ČSAV.

Šedesátá léta přinesla zlepšení jak v personálním, tak v prostorovém vybavení archivu. V r. 1960 dostal dvě místnosti v Thunovské ulici a v r. 1968 byla archivu přidělena celá budova zámku v Bečvárech, obci na Kolínsku, 60 km od Prahy.

Archiv brzy začal vyvíjet i vlastní publikační činnost – mezi první zpracovávaná témata patřily vědecké styky české vědy se zahraničím, dějiny KČSN, ČAVU i jiných vědeckých institucí, z reprezentantů vědy pak Ignác Born, Josef Emler, Karel Jaromír Erben a další význačné postavy našich dějin. V oblasti studia rukopisů vznikla řada původních, mnohdy objevných statí publikovaných od r. 1962 ve vlastním sborníku – Studiích o rukopisech. Výzkum rukopisů přinesl i několik významných objevů, z nichž je možno upozornit alespoň na nejstarší známá statuta boloňské univerzity, na dvě dosud neznámé právní knihy Karla st. ze Žerotína nebo dosud neznámá Calderonova dramata z mladovožické khuenburské knihovny.

Postupně se vedení archivu i vedení Akademie dařilo vylepšovat i základní podmínky pro činnost pracoviště, především ukládací i pracovní prostory a odpovídající personální vybavení (v roce 1953 mělo pracoviště 3 stálé zaměstnance, v roce 1968 zde působilo již 19 pracovníků, z toho kromě externího ředitele 15 vědeckých a odborných).

ČINNOST ÚSTŘEDNÍHO ARCHIVU ČSAV V 70. A PRVNÍ POLOVINĚ 80 LET.

K 31. srpnu 1968 rezignoval na funkci ředitele akademik Václav Vojtíšek a na základě jeho návrhu se jeho nástupcem (s titulem externího ředitele) stal od 1. září téhož roku tehdejší člen korespondent ČSAV, právní historik, profesor právnické fakulty UK v Praze Václav Vaněček (1905–1985).

Po jeho nástupu byla zahájena nová etapa ve vývoji pracoviště, etapa charakterizovaná především vytvořením struktury, novou dělbou práce, převzetím a formulováním nových úkolů i dalším růstem počtu pracovníků. Jedním z prvních kroků byla celková reorganizace archivu. Již v letech 1969 a 1970 se de facto konstituovaly odborné pracovní úseky – úsek předchůdců ČSAV (zabýval se získáváním a zpracováváním fondů vědeckých institucí působících před vznikem ČSAV), úsek písemných pozůstalostí, později osobních fondů, a početně nejsilnější úsek fondů ČSAV – s odpovídajícím rozdělením práce a odpovědnosti. Tento stav byl kodifikován v roce 1972 organizačním řádem pracoviště, který kromě toho stanovil, že dosavadní stálí pracovníci Komise pro soupis a studium rukopisů se stali integrální

součástí archivu jako jeden z jeho dalších odborných úseků, přičemž Komise složená z dalších externích odborníků oboru se stala poradním orgánem ředitele pracoviště.

Díky lepší organizaci i díky zvýšení počtu pracovníků – koncem 70. a počátkem 80. let již přes 20 osob – se zkvalitnila a zrychlila činnost ve všech oblastech archivní činnosti, zejména v předarchivní péči (např. v r. 1972 byl zpracován a vydán první oficiální vzorový spisový a skartační řád pro pracoviště ČSAV) a ve zpřístupňování archivních fondů (např. škála nadfondových pomůcek se rozšířila o založení velmi ceněné kartotéky korespondence uložené v osobních fondech). Právě tak se podařilo udržet vysokou úroveň oddělení pro soupis a studium rukopisů.

Vlastní výzkum se vedle studia rukopisů a dějin vědy začal orientovat i na některé archivně teoretické problémy. Jeho výsledky mohly být od r. 1970 publikovány i v periodiku vydávaném archivem – Archivních zprávách ČSAV (vycházely do r. 1985).

Další činností archivu se stala jeho práce se studenty, neboli v odpovídající dobové terminologii studentskými vědeckými silami, která soustavně začala letní praxí v depozitáři v Bečvárech v roce 1970.

V tomto období pokročil nárůst přejímaných archiválií a stoupal i počet pracovníků, takže se v archivu opět začala projevovat prostorová krize. Podařilo se ji zažehnat poměrně rychle probíhající první etapou adaptačních prací v zámku Bečváry – již po dvou letech od získání zámku, tedy v r. 1970, bylo možno zahájit postupné naplňování depozitních částí. Po dokončení depozitářů v roce 1974 získal archiv prostory se solidními parametry a s ukládací kapacitou cca 3000 bm.

V roce 1973 byly zpracovány doplňky k prvnímu průvodci po fondech Archivu ČSAV zahrnující dalších 140 fondů, archiv měl tedy 188 fondů a sbírek, o nichž byli badatelé podrobně a spolehlivě informováni ve dvou svazcích průvodce.

OD ÚSTŘEDNÍHO ARCHIVU ČSAV K ARCHIVU AKADEMIE VĚD ČR (PO R. 1985).

Václav Vaněček působil v čele archivu téměř sedmnáct let. Po jeho úmrtí v dubnu 1985 byl novým ředitelem jmenován dosavadní zástupce ředitele Ústavu československých a světových dějin ČSAV a vedoucí oddělení pro dějiny vědy a techniky téhož ústavu Luboš Nový. Brzy po jeho nástupu se tvář pracoviště začala postupně měnit. Archiv opět získal statut vědeckého pracoviště (od října 1988, předtím měl tento statut od dubna 1958 do konce roku 1961), historická práce se více zaměřila na dějiny vědy. Zanikly, jak již bylo uvedeno, Archivní zprávy ČSAV. Místo nich začaly od r. 1986 vycházet Práce z dějin ČSAV ve třech řadách – A: původní studie v češtině; B: edice, inventáře, monografie; C: cizojazyčné původní studie, určené přednostně zahraniční odborné veřejnosti; řady A a C byly orientovány výhradně na problematiku dějin vědy.

Po odchodu Luboše Nového z místa ředitele Ústředního archivu ČSAV v únoru 1990 pracoviště vedli Zdeněk Šolle (únor 1990–červen 1991), Alena Míšková (březen 1992–říjen 1994) a Antonín Kostlán (únor 1995–leden 2001); v obou mezidobích byl vedením pověřen Václav Podaný. Vnější okolnosti související s událostmi po listopadu 1989 si vynutily řadu významných změn. Především bylo třeba opustit stávající prostory (v Colloredo-Mansfeldském paláci zvyšoval tehdejší Obvodní podnik bytových služeb soustavně nájemné až na neúnosnou výši, na zámek v Bečvárech byly uplatněny restituční nároky) a najít prostory nové. Souběžně klesal počet pracovníků – jako následek redukčních opatření celé ČSAV.

Rozhodující fáze snižování personálního stavu proběhla v archivu již v r. 1991. Ve stejném roce bylo zahájeno i stěhování. Postupně byly opouštěny všechny prostory v Karlově ulici a v zimě 1992 definitivně i bečvářský zámek. Základní pracoviště včetně depozitářů s kapacitou cca 2500 běžných metrů bylo nalezeno v Praze 8-Bohnicích, ul. V Zámčích 56/76, další ukládací a manipulační prostory včetně jedné pracovny pak v objektu Ústavu struktury a mechaniky hornin AV ČR v Praze 8-Holešovičkách (bývalá tiskárna Prometheus). Studovna archivu

zůstala v centru Prahy, v Husově ulici 4, v tomtéž komplexu budov se vstupem z Jilské ulice byly umístěny pracovní oddělení pro soupis a studium rukopisů a v budově Akademie věd na Národní třídě je stále detašovaná pracovní depozitář určený moravským pracovištěm Akademie věd byla využita možnost používat detašované pracoviště ve Studenci díky vstřícnému přístupu brněnského Ústavu biologie obratlovců AV ČR.

Výrazné změny však nenastaly pouze v těchto oblastech. Nemalou část pracovní kapacity archivu pohlcovaly dosti dlouho agendy restituční a rehabilitační a změny v Akademii stály v pozadí i dalších dvou událostí. V r. 1990 převzal archiv veškeré archivní materiály i knihovnu ze zrušeného Kabinetu Zdeňka Nejedlého (organizační součást tehdejšího Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV). Knihovna archivu se tak rázem zdvojnásobila na asi 80 000 svazků a archivní soubory se rozrostly nejen o mimořádně rozsáhlou pozůstalost Zdeňka Nejedlého, ale i o některé další pozůstalosti a sbírky.

První počítač získal archiv v závěru r. 1990 a s ním se postupně dostavily i změny ve způsobu práce. Samozřejmě nejjednodušší bylo rychlé a praktické psaní do textových editorů, které – kromě jiného – ve spojení s novými způsoby práce tiskáren umožnilo rychlejší a pružnější vydávání archivních svazků. Brzy však začali pracovníci archivu používat i databázové programy. Tento způsob práce se velmi osvědčil, i když se dlouho používal zejména pro zpracování osobních fondů. Od počátku tisíciletí, od r. 2001, přešli pracovníci archivu od programu Paradox k využívání programu firmy BACH, postaveného na bázi Microsoft Access již bezprostředně pro tvorbu archivních inventářů, a k dalším produktům téže firmy.

Na počátku roku 1992 byl jako společné vědecko-pedagogické pracoviště Akademie a Filosofické fakulty UK obnoven Slovanský ústav. Organizačně byl dočasně přičleněn k archivu, byť vědecky s ním spolupracoval jen velmi okrajově. Od 1. ledna 1998 byl Slovanský ústav osamostatněn.

Zákonem České národní rady ze dne 6. května 1992 č. 283/1992 Sb. byla zřízena Akademie věd České republiky, která zahájila činnost dnem 31. 12. 1992. V souvislosti s tím pak pracoviště neslo od 1. ledna 1993 název Archiv Akademie věd ČR.

Jedním z velkých úkolů Archivu AV ČR v rámci nové Akademie bylo přebírání písemných registratur 21 ústavů, které byly v rámci transformace do této instituce zrušeny počátkem r. 1993.

V roce 1999 byl připraven nový přehled Fondů a sbírek Archivu AV ČR, vyšlý v ročence Práce z dějin Akademie v její řadě B, který popisoval celkem 483 fondů a 10 sbírek. Ve fondech institucí zařazených do tzv. starších vědeckých institucí (do vzniku ČSAV) bylo zahrnuto 37 fondů, do oddílů fondů spojených s Československou akademií věd 214 fondů (včetně fondu spojeného s jejím založením a oddílů vědeckých společností a národních komitétů, dobově sem přičleněných), v samostatném oddílu bylo popsáno 232 osobních fondů; zvlášť byly vyčleněny popisy sbírek a knihovny.

Archiv prošel dalšími organizačními změnami. Týkaly se především práce archivářů a historiků zabývajících se minulostí vědy, jejích institucí a jejích předních reprezentantů, jejichž činnost a cíle byly a jsou do značné míry propojené. V určitých údobích tak existovalo samostatné oddělení dějin vědy, resp. vědeckých institucí a vědeckých osobností; jeho archivním protějškem byla do jednoho celku sloučená oddělení fondů vědeckých institucí (resp. ještě starší oddělení fondů předchůdců ČSAV a fondů ČSAV) a oddělení osobních fondů pod názvem oddělení archivních fondů. Důsledkem přidělení grantu Ministerstva školství, mládeže a kultury pro ustavení Výzkumného centra dějin vědy pro léta 2000–2005 jako společného pracoviště Archivu AV ČR a Univerzity Karlovy (reálně Ústavu dějin a Archivu UK), rezignace PhDr. Antonína Kostlána, CSc., který grant pro vybudování Centra získal, na místo ředitele archivu v lednu 2001 a konečně i převedením Centra k 31. prosinci 2000 v Akademii věd ČR k Ústavu soudobých dějin byla uvedena dvě oddělení znovu sloučena a vytvořeno jedno pod názvem oddělení pro zpracování a výzkum pramenů k dějinám věd. Jeho pracovníci se věnovali jak prearchivní, tak archivní i historické práci a pro určité, většinou jistým časovým horizontem limitované cíle vytvářeli ad hoc pracovní týmy. Oddělení bylo také garantem jedné ze dvou periodických řad, které archiv vydává. Jsou to Práce z Archivu Akademie věd, navazující na starší Práce

z dějin Akademie věd. Beze změny zůstalo oddělení pro soupis a studium rukopisů, které vydává tradiční Studie o rukopisech, věnované kodikologii. V čele archivu po mezidobí, kdy byl vedením pověřen Václav Podaný, byla od poloviny dubna 2001 Ludmila Sulitková.

ARCHIV AKADEMIE VĚD ČR V 21. STOLETÍ.

V srpnu 2002 postihla hlavní pracoviště archivu povodeň, která dostoupila neočekávané výše. Zaplavila archivní a knihovní depozitáře a některé kanceláře v hlavním sídle, v lokalitě V Zámčích, a ač se pracovníci archivu snažili evakuovat jak archiválie, tak knihy, záchrana se nepodařila zcela. Díky mimořádnému úsilí pracovníků archivu a také za velmi vydatné pomoci množství dobrovolníků mohly být zaplavené dokumenty (včetně fotografií, diplomů, ale i medailí a dalších) publikace posílány po patřičném ošetření ke zmrazení. Následky jsou na archivu patrné dodnes, byť se brzy podařilo vše usušit, vytržít, poškozené „cimélie“, vzácné tisky, fotosbírký a další i restaurovat, také díky velmi včas příšlé pomoci z Německa (Kulturstift des Bundes). Naprosto stejné díky je ovšem třeba vyjádřit kolegům archivářům – především Státnímu ústřednímu archivu v Praze za metodickou i reálnou pomoc např. při dezinfikování usušeného, Státnímu oblastnímu archivu v Praze nejen za nabídku prostoru k uložení značného množství archiválií a Slovanskému ústavu AV ČR rovněž za nabídku pomoci a prostor. Knihy mohl archiv usušit díky centrálnímu, pro tento účel Akademií věd vytvořenému středisku v objektu Knihovny AV v Jenštejně.

Už v červnu roku 2002 vneslo vedení archivu k Akademické radě AV ČR z řady důvodů, mezi nimiž hrála první roli obava z možnosti záplav, žádost o nové sídlo. Skutečná potopa tuto potřebu zásadně podpořila, a proto v průběhu roku 2003 padlo rozhodnutí pořídit nový objekt, přímo projektovaný pro archivní účely, v areálu, který byl tehdy součástí Ústavu struktury a mechaniky hornin AV ČR. Prostory v lokalitě V Zámčích byly zcela opuštěny a nová budova se vstupem z Gabčíkovy ulice byla otevřena na podzim 2005. Poprvé v historii Archivu Akademie věd ČR je možné pracovat v prostředí vycházejícím ze specifických potřeb jeho zaměření. Nové depozitáře, badatelna i pracovny zcela odpovídají požadavkům nového archivního zákona (č. 499/2004 Sb., s účinností od 1. ledna 2005 a s příslušnými prováděcími nařízeními, vyhláškami č. 645 a 646). Požadavkem akreditace pro tzv. specializovaný archiv dle tohoto zákona prošel Archiv AV během roku 2007. Vedle toho si archiv podržel i nadále sklady v budově Promethea. I struktura archivu byla s nástupem nové ředitelky, Aleny Míškové (15. dubna 2005), lépe přizpůsobena daným podmínkám; vznikla opět dvě archivní oddělení, jedno zaměřené na osobní a institucionální fondy do roku 1952, druhé na institucionální fondy po roce 1952.

Knihovní fondy byly zároveň – v souladu s požadavky Akademie věd – z velké části přestěhovány do Jenštejna, do centrálního úložiště spadajícího pod Knihovnu AV. V budově archivu byly ponechány především nejvíce využívané knihy a časopisy.

K roku 2005 evidoval Archiv Akademie věd ČR archivní dokumentaci v rozsahu 3 663,55 běžných metrů. Z toho bylo 541 archivních fondů, 25 sbírek a knihovna archivu čítající 55 tisíc svazků. Mezi institucionálními fondy byly už i fondy převzaté od složek Akademie věd ČR. Stupeň zpracovanosti archivních souborů: nezpracováno – 71,69 %; zpracováno – 28,30 %; inventarizováno – 20,59 % (z celkového počtu fondů). Počet archivních pomůcek: 312 (z toho je 170 inventářů, 11 sdružených a skupinových inventářů, 42 dílčích inventářů, 82 prozatímních inventárních seznamů, 6 katalogů, 1 průvodce.

K 1. 1. 2006 byl s Archivem AV ČR sloučen Masarykův ústav AV a pracoviště přejmenováno na Masarykův ústav – Archiv AV ČR. V jeho čele stanul Ivan Šedivý.

Text je krácenou a k roku 2005 aktualizovanou verzí Úvodu z publikace H. Barvíková – H. Janderová – V. Podaný, *Fondy a sbírky Archivu Akademie věd České republiky*, Praha 1999, s. 7–19.